Euskaldunen aztarnak Madrilen (I)

Herri baten historian, gauetik-goizera, eten ezinezko kultur lokarriak aurkituko ditugu eta beharrezko zaigu horiek ezagutzea: arbasoak erabilitako jokerak, haien bizitzako esperientIzak eta une bakoitzean hartu zituzten jarrerak gure buruak hobeto ezagutzeko lagungarri direnez. Gure esaera zahar batek dionez: Atzeak erakusten bai du aurrea nola erabili.

Madrilen sorrera baino lehen jarri zituzten euskaldunak beren erroak inguru haietan eta Espainiako hiriburutzaren hasiera erregeren Gortean ez ezik eliza eta jauregi eraiketan eta zenbait kultur ekintzatan azalduko zaizkigu gure herkideen presentzia. Gaur bertan ere, ehun milatik gora biztanle dira euskaldun jatorrizkoak. Periko Aranburuk 1975eko azaroaren 31kako zentsutik jaso zuenaren arabera, garai hortako biztanleen arten, Euskal Herrian jaio eta Madrilen bizi diranetatik 4.664 arabar, 19.087 bizkaitar, 13.765 guipuzkoar eta 11.438 nafar dira. Horietatik seimilatik gora kalkulatzen dira euskaraz mintzatzen direnak. Euskaldun hauek harro agertzen dute beren artean duten bertsolari bakarra, Felipe Barandiaran beasaindarra. Igaz inauguratu zen Euskal Etxean euskal gaiez liburutegi eder bat hornitzen ari dira eta han bertan euskarazko klaseak ere ematen dituzte. Beren gogoa da, kulur hitzaldien artean, hilean behin bederen euskarazko hitzaldi bat ematea. Asmo horregatik, lehenbizikoa ematea tokatu zitzaidan, 1982ko abenduaren 2an. Madrilen hemengo semeen aztarnak eta presentzia adierazte oharretatik han gure historiaren ikerketarako lagungarri izan ditzazken lanen antolakizunez. Eta, orduko zenbait ohar biltzen ditut oraingo hontan.

Erromatarren litbrum (oraingo Buitrago de Lozoya) hiritik hurbil aurkitzen den Gascones herritxoa, bere izenak aitortzen duenez, euskaldunak sortua dirudi. Nonbait, euskaldun abeltzainak jo zuten hara errekonkista garaian. Handi zerbait goratxoago dado Somosierra herria eta bere parrokian Begoñako Andra Mariaren irudia gordetzen da. Bina, hau oso berria zaigu. Ez ordea inguru berean, Montejo de la Sierra deritzan herriaren lurraldeetan aurkitzen den pagadia. Pagadi hau Europa guzian hegoaldekoena da eta nork daki garai batean euskaldunak eroandako landaretatik sortu ez ote den. Gaur egun Sitio Natural de Interés Nacional deklaratua da. Bestalde, oroi Buitrago de Lozoya hiriko jaun bihurtu zela Maqués de Santillana Mendozatarra errekonkistaren ondorean. Adibide horiek Gascones deritzan herriaren sorrerazko eritzi posibleetara hurbiltzen gaituzte, hontaz 1981eko urriaren 26an HOJA DEL LUNES-ean argitaratu nuen artikulu hartan markatzen nuen bezala.

Ahaztu ezinezkoak zaizkigu Karlos Enperadorearen mediku eta Alcalá de Henares-en irakasle izan zirenak: Esteban Felix de Zabala gernikarra, bere hilburukoak ondasunak Alcalá-ko Unibertsitatera eskaini zituena, baina aurkitu zituen eragozpenegatik Oñatikoa eitorri zena. Mediku eta irakasle hau, esan bezala, errege Karlos V.a eta Felipe II.aren sendagilea izan zen, baina ez zen garai hartako euskaldun bakarra: berakin batera tsu ziren Irure soraluzearra, Eleizalde tolosarra, Eskoriatza leniztarra, Agirre azpeitiarra eta Galbete zegamarra Karlos V.aren medikuak. Galbete, Madrilen bizi zelarik medikuntzazko liburu handi bat idatzen aritu zen. Isastik bere historian dionez: baina, gaur zer dakigu hortaz? Madrileko artxiboetan ikerketa zehatzak egiten direnean, behar bada, han argituko zaigu eskuizkriburen bat.

Mediku horien adina kontutan harturik, ezta batere harritzekoa Alcalá de Henares-ko Unibertsitatean batzuk Garaziko Huarte de San Juan **Examen de ingenios para las ciencias** egilearen maisuak izatea. Hau ere ikergai dugu. Hortaz xehetasun gehiago eman nituen 1980ko urtarrilaren 21 eta martxoaren 17 eta 24ko artikuluetan, HOJA DEL LUNES hontan.

Errege Katolikoek beren egoitza Madrid ez bazuten ere, Simancas-ko artxibotik aparte agirik asko bada han-hemenka barreiaturik eta Madrid ez da horiek arkitzeko tokirik txarrena. Eta, oroi Errege Katolikoen kontadore izan zela Lazarraga oiñatiarra, Bidaurreta monastegiaren sortzailea. Bestalde, beste oiñatiar bat, Mercado de Zuazola, XVI. mendearen lehen partean politikan eta erligioan goi mailako karguak izan zituena eta Oñatiko Unibertsitatearen sortzailearenak ere. Maria Comas-ek bildu zituen agirieri eraskinak aurkitzea ez dela gauza zaila.

Felipe II.aren garaian, Espainiako lehen historia idatzi zuen E. Garibay mondragoarra gogoan edukitzekoa bada ere, Idiakeztarrak hor ditugu erregeren idazkari ez ezik Madrideko Austriatarren Gortean jaun eta jabe eginik. Horien iloba zen Juan Isasi eibartarra, Felipe IV.ak bere semeen hezkuntza ardura eman ziona (semeetarik bat, Franzisko Fernando, Eibarren hil zen 1634an), erregeari euskara eraskustea nahi izan zuen eta hasi ere egin zen.

Anselmo Legardak, **Lo "vizcaino" en la literatura castellana** (1953) deritzan lanean bildu zuen materialak argi asko erakusten digu euskaldunekiko eraginaz Gaztelako erresuman, baina oraindik materialik asko gelditzen zaigu artxiboetan ezkutaturik. Karmelo Etxegaraik txosten aipagarri hartan adierazi zigunez, Gaztelan, Simancas-koaz gainera, Alcalá de Henares, Archivo Histórico Nacional, Biblioteca Nacional Biblioteca del Palacio Real eta beste agiri zaharreri dagokionez; hamazortzigarren mendetik honuntzakoak ordea, Dirección de Hidrografía, Ministerio de Marina, Real Academia de la Historia, Archivo de Hacienda eta abar, ikertu beharrezkoak dira gure historia hobeto ezagutu nahi baldin badugu.

R. Bozas-Urrutia zenak Materreren edizio ez ezagun bat aurkitu zuen Biblioteca Nacional-ean eta bere berri R.S.V. Amigos del País-en Boletiñean ematean (XXIV, 1968, 2. kuadernoan) hara zer zion: "La literatura vasco-francesa de aquellos tiempos está bastante bien representada en la Biblioteca Nacional, y en ella pueden leerse ejemplares del **Guero**, del **Gueroco Guero**, del **Manuel Debotionezcoa** de Etcheberri de Ciboure, la primera edición del catecismo de Lavieuxville (1733), un Lizarraga, Refranes de Oihernarte, la Gramática de Harriet, etc."

Antonio Untzuetak ordea, galdutzat uste zen Undianoren "Miserere" salmoa, Biblioteka berean (Ms. 2.058, sinaturazko legajoaren 246-247 orrialdeetean), XVI. mendekoa, eta **Fontes Lingvae Vasconvm** aldizkariaren 39. zenbakian argitaratua.

Adibide horiek erakusten digute, egin denez gainera egitekorik ere badela.

Juan SAN MARTIN

La historia pasada ejerce una serie de condicionamientos e influencias en la vida cultural de un país de cuya herencia no se puede eludir y que su conocimiento ayudará a una mejor identificación de los comportamientos de la colectividad en el transcurso de los tiempos y que de algún modo influyen en el presente.

Según el censo de 1975 (siguiendo las informaciones recogidas por don Pedro Aramburu) en Madrid habitaban 49.029 personas [illegible] en el País Vasco, de las mismas [illegible] que hablan euskara, y oriundos de [illegible] cinados se calcula que pueden ascender [illegible] 100.000, pues la presencia vasca en Madrid [illegible] anterior a erigirse como capital de [illegible]. Motivo más que suficiente por el que [illegible] fundado una Casa Vasca (Euskal Etxea) [illegible] que sirva como punto de reunión. En la [illegible] se está instalando una importante [illegible] se imparte la enseñanza del vascuence. [illegible] diciembre tuvo lugar la conferencia [illegible] que correspondió al que suscribe, que [illegible] con la descripción informativa de la [illegible] vasca en la capital y anotaciones para [illegible] lización de fuentes para la investigación [illegible].

*El municipio llamado Gascones, [illegible] nimo vasco, debe remontarse a la época [illegible] Reconquista, del que me ocupé en [illegible] estas mismas columnas, así como la [illegible] fluencia de su entorno. Pero culturalmente [illegible] más importante la de los médicos [illegible] profesores en la Universidad de Alcalá [illegible] nares, anteriormente a Huarte de San [illegible] por los años es muy posible que [illegible] maestros del autor de **Examen de** [illegible]. Eran seis en total, y la mayoría [illegible] título de protomédic [illegible] del Emperador [illegible].*

Uno de los secretarios que [illegible] Reyes Católicos fue Lazarraga de Oñate [illegible] oñatiarra de la misma época, Mercado de [illegible] zola, desempeñó importantes cargos [illegible] religiosos en la primera mitad del [illegible] el mismo que fundó la Universidad de [illegible]. No se nos oculta que la mayor parte [illegible] cumentación de la época se recoge en [illegible] cas, pero, no obstante, la Biblioteca [illegible] la del Palacio Real, el Archivo Histórico [illegible] cional y otros centros, guardan también [illegible] mentos que provienen de aquellos años.

Desde el reinado de Felipe II, la [illegible] de vascos en Madrid se incrementa [illegible] aparte del cronista Garibay, los Idiáquez [illegible] secretarios, fueron buenos introductores [illegible] cen buena influencia en la Corte. Un [illegible] de los Idiáquez, el eibarrés Juan de [illegible] mer conde de Pie de Concha, ayo del [illegible] lipe IV, pretendió nada menos que [illegible] vascuence al rey.

*Aselmo Legarda nos facilitó, [illegible] **"vizcaino" en la literatura castellana,** [illegible] sas fuentes para poder seguir indagando [illegible] materia.*

Joseba Olaizola (II)

Euskal antzerkitxoak idazten trebea zela Olaizola argi eta garbi ikusten da bere lehen urteetako sorketan. Baina musikaz apaintzen saiatu zen hurrengoetan. Eleiz kutsuko musika lanetatik aparte, herrikoi doinuak harmonizatzen saiatu zen Olaizola gaztetarik: **Nere aberriko loreak** izan zen lehenetariko lan bat, baita ere **Amets urdinak**. Polikarpo Larrañagaren eraginez Eibarren lehendabiziz Bitor Garitaonandiak eta Gabriel Olaizolak kantatu zutena Josebaren piano laguntzarekin. Antzerkia eta musika biltzen duen lana dugu **Oleskari zarra**, 1916an Donostiako Udalak saritua eta gero 1956an opera tankeran azalduko zaiguna. Katalina Elizegiren **Garbiñe** antzerkiarekin batera saritua izan zen antzerki hau, Oñatiko Eusko Ikaskuntzaren Batzarrean aurkeztu zen 1918an. Aiako haitzetara Zinkunegi eta José Garciarekin ibilaldi bat egin zuenean asmatu zuen Olaizolak antzerki musikatu hau. Leandro Urretabizkaia bertako erretore jaunarekin gazta eta ardau gozoak jan ondoren etxera berriz zetorrela entzun zituen Olaizolak Aizarnako kanpaiak eta berehala bururatu zitzaion gero opera izanngo zenaren hazia. 1956an, Urtarrilaren 20, 21 eta 22an aurkeztu zuten opera gisa Milagros Basurtok, Gabirel Olaizolak, Ebaristo Bastarrikak eta Pablo Tamayok. Hau zen Olaizolarentzat bere lanik kutunenea eta Aita Donostiak esaten zuenez, antzerkirako eginda zenetatik euskal kutsu gehien zeukan musikalana. Beste bi lan ere prestatu zituen Olaizolan antzerkietarako: **Biar arte jai! jai!** eta **Gure antxinako legiak**, "kaiku" saria irabazi zuena.

Euskal musikaren maitale zenez, nola ez txistua ere maitatu eta erabili bere lanetan. 1924an Donostiako zinegotzi zelarik, **Mendian bai alai** biribilketa musikatu zuen. Eta 1927an Euskalerriko Txitularien Elkartea Arraten sortu zenean, han zegoen Olaizola sortzaileen artean. Gero txistu bandarentzat musikatuko zituen; **Mendiko haizeak, Etxeko Jaun, Zezena dator, Aupa mutilak** etabar.

Euskal musikaren inguruan sortzen ziren eginkizun guztietan partaide zen Olaizola. 1928an Donostiako **Saski-Naski** taldea sortu zenean han zegoen gure Joseba. Beste batzuen artean, han zeuden orduko musikutatik famatuenak: Guridi, Donostia, Garbizu, Zapirain, Zabaleta, Gorostidi, Silverio eta Bernardo Zaldua, Gelasio Aranburu eta tartean Joseba Olaizola. Uztailaren 20an aurkeztu zen taldea Donostiako Kasinoan. Talde honentzat egin zituen Olaizolak **Anguleros del Nervión, Bateleras de Pasajes, Hasparrengo Jaietan, Ni naiz kapitan pilotu** antzirudiak eta **Umezurtze** balleta. Gai hau ere maitegarria izan zen Olaizolarentzat, beste bi ballet asmatu eta musikatu baizituen hurrengo urteetan. Lehena **Sorgiñeta**, gerra garaian X. mendeko Breuil gazteluan (Cissac, Gironde) prestatua, eta **Asto ipuilaria**, Koruko Amaren "Schola Cantorum" prestatua taldeari zuzendua zilar eztaietan eta 1965an Kursal Aretoan aurkeztua. Orkestarako prestatutako beste lan batzuen artean hor dugu **Urte leloak** poema Donostiako Orkestak eta Beasaingo Loinaz Koralak estreinatu zuena.

Pianorako lanak ere baditu Olaizolak: **Ixil ixilik**, Madame Crocé-ri zuzendua, eta bi preludio: **Bertsolaria** eta **Oñaze egaletan**. Piano laguntzarekin kantatzeko era baditu lanak: **Uxo maitagarria**, 1960an "Cinzano" saria irabazi zuena, eta **Hil da txoria**, Garbizu eta Bello Portu musikuen lanekin batera sari bat irabazi zuena. Beste eresgailuen artean, organoa izan zen gehien erabili zuena Olaizolak bai bizimodu gisa baita ere musikagintzan: hor dugu esaterako **Preludio** bat Juan Urteagak egilearen omenez Urtarrillaren 23an jo zuena.

Orain arte aipatutako musikalanak Olaizola musika ugaria agertzen digute; baina musika korala izango da, behar bada, Josebaren ugaritasun eta trebetasuna adierazten duena. Hara hor, beste askoren artean aipagarrienak: a) **Mezak: Christus Meza Berri** (Arantzatzun 1967.eko Ostegun Santuan abestua), **Euskal Meza** Belloc-eko beneditarrentzat egina, **Organurako Meza**, gerra garaian atzerrian egina. b) **Ama Birjinari: Agur izar ori**, Guadalupeko Amari egina, **Koruko Amari, Begoñako Ama**, 1966an Euskal Abesti saria irabazi zuena, **Monstra Te esse Matrem**, 1943an Arantzatzuko Amaren egunean abestu zena, **Salve**, lau ahots eta organurako egina. c) **Aste Santua: Pueri Haebreorum, Jainko Deuna**. d) **Herrikoiak: Agur Jaunak, Pagotako auzoa, Udazken denean, Kunkulun, Boltz ithun, Maite oroi** Maitea Koralak Llangollanen aurkeztu zuena, **Mendietan** 1964an Euskal Abesti saria irabazi zuena, etabar.

Euskal musikaren alde haimbat lan egin zuen hernaniar hau, Donostian hil zen 1969.eko Ekainaren 8an. Musikuaren eta gizon onaren oroipena beti izango da bizirik bere Herrian.

Jose Antonio ARANA MARTIJA

*Joseba Olaziola, que empezó dando muestras de su capacidad creadora en el campo del teatro vasco, aportó pronto, a esta producción, su inspiración musical. La música popular que siempre acompañó sus trabajos inspiró una de sus primeras obras, **Amets urdinak** que se estrenó en Eibar cantada por Víctor Garitaonandía y su hermano Gabriel, acompañados al piano por el mismo Joseba. Una producción temprana para el teatro y quizá la que más fama haya dado a Olaizola es **Oleskari Zarra** (El viejo poeta) que en 1916, junto con Garbiñe de Catalina Elicegui, consiguió un premio literario del Ayuntamiento de San Sebastián. Esta obra, preparada en principio con ilustraciones musicales y estrenada en Oñate con ocasión del I Congreso de Estudios Vascos, fue después desarrollada para presentarse en 1956 como ópera en las fiestas de San Sebastián.*

*La atracción innata que sentía Olaizola hacia la música vasca le hizo participar en actividades y composiciones para txistu desde que, siendo concejal del Ayuntamiento de San Sebastián, compuso en 1924 la obra [illegible] **bai alai.** Sus composiciones para este [illegible] mento son muchas a lo largo de su [illegible] cipó en la creación de la Asociación de [illegible] laris del País Vasco en 1927 y dirigió [illegible] alardes o conciertos populares de txistu [illegible] Sebastián y Bilbao en 1929 y 1930.*

*Cuando en 1928 se creó en San Sebastián [illegible] grupo **Saski Naski**, allí estaba Olaizola [illegible] otros músicos que colaboraron [illegible] nas para este grupo. Entre los cuadros [illegible] sicó Olaizola quizá haya que destacar [illegible] **Umezurtza** que revelaría una [illegible] este hombre que después compuso [illegible] el ballet **Sorgiñeta** y más tarde [illegible] estrenado en el Kursal en 1965. Para [illegible] orquesta compuso también el poema [illegible] **Urte leloak** que fue estrenado por la [illegible] Sinfónica de San Sebastián y la Coral [illegible] de Beasain.*

Olaizola cultivó también la música [illegible] tica, componiendo para este instrumento [illegible] preludios y algunas otras obras para [illegible] piano. Pero el instrumento que más [illegible] su carrera musical fue, sin duda alguna [illegible] gano, no sólo a nivel profesional de [illegible] ción, sino en la faceta de compositor.

*Aunque varias de las mencionadas [illegible] mejores obras musicales, Olaizola es [illegible] cido por sus composiciones de música [illegible] tan bien expresan el sentido armónico [illegible] tra música popular. Además de [illegible] compuso varias obras dedicadas a la [illegible] entre las que destacaría el tríptico [illegible] las Vírgenes del Coro, su parroquia, de [illegible] lupe, con la hermosa melodía [illegible] **rrean**, y de Begoña, obra con la que [illegible] primer premio en el Festival de [illegible] Vasca de 1966, dos años después de [illegible] tenido el mismo premio con la obra [illegible] **dietan**. Entre sus obras corales destaca [illegible] tradicional **Agur Jaunak** compuesto para [illegible] cordado Coro Maitea que lo interpretó [illegible] Festival Internacional de Llangollen.*

Olaizola falleció en San Sebastián [illegible] junio de 1969 y permanecerá por siempre [illegible] memoria de su Pueblo.